

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ ЗАГАЛЬНИМИ ТА ГОСПОДАРСЬКИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ З ВИРШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ

Актуальність теми дослідження знаходить свій прояв у тому, що на сьогоднішній день чинне законодавство України не дає чіткої, однозначної відповіді, який спір є інвестиційним та який саме суд має розглядати його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу написання даної статті покладені наукові праці Т. Кісельова, Т. Сліпачук, Т. Бондарева, Е. Попова, І. Решетнікова та інших. Вказані автори у своїх працях розглядали окремі аспекти підвідомчості інвестиційних спорів судам як України, так і іноземних держав, також особливості вирішення інвестиційних спорів в установах міжнародного комерційного арбітражу. Однак, незважаючи на це, комплексного дослідження підвідомчості справ господарським судам в аспекті необмеженої судової юрисдикції не проводилося, у зв'язку з чим виникає не лише теоретичний, а й практичний інтерес дослідження компетенції загальних та господарських судів, які мають право вирішувати спори, що виникають з інвестиційних правовідносин.

Метою цього дослідження є визначення особливостей підвідомчості інвестиційних спорів господарським судам з урахуванням сучасних уявлень про інвестиційну діяльність, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Е. Попов, внутрішньодержавним інвестиційним спором є ситуація, коли існує конфлікт інтересів внутрішніх інвесторів або ж конфлікт між внутрішнім інвестором і його країною з того або іншого питання здійснення інвестиційної діяльності, який вирішується відповідно до вибраного сторонами права [1].

Загальний порядок вирішення інвестиційних спорів визначений ч. 3 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» (1991), де зазначено: «Спори, що виникають в результаті здійснення інвестиційної діяльності, розглядаються відповідно судом або третейським судом» [5].

Щодо порядку вирішення інвестиційних спорів, стороною яких є іноземний інвестор, а предмет спору складає державне регулювання іноземних інвестицій та діяльність підприємств з іноземними інвестиціями, то останні підлягають вирішенню в судах України, якщо інше не визначено міжнародними договорами України. Усі інші спори підлягають розгляду в судах України або за домовленістю сторін — у третейських судах, у тому числі за кордоном [6].

Аналіз зазначених норм, а також відповідних двосторонніх угод про взаємний захист інвестицій, які укладені за участю України, надає можливість дійти висновку про те, що суди України є тією інстанцією, до яких суб'єкти інвестиційної діяльності можуть звернутися у випадку порушення, оспорювання або невизнання їх прав або охоронюваних законом інтересів.

В юридичній літературі з цієї тематики такі автори, як Т. Кісельова, Т. Бондарев, Т. Сліпачук та ін., віддають перевагу саме засобам вирішення інвестиційних спорів в установах міжнародного комерційного арбітражу, визначаючи великі переваги таких установ.

У цьому питанні можливо виявити таку тенденцію: якщо йдеться про інвестиційні спори, про спірні питання, що виникають з правових відносин, пов'язаних з іноземним інвестуванням, автори визнають — якщо у цьому спорі одним з учасників є іноземний інвестор, тому цей спір може (а фактично му- сить) розглядатись в установах міжнародного комерційного арбітражу або в інших міжнародних установах із застосуванням норм міжнародного права.

Навпаки, автор цього дослідження, враховуючи позиції інших авторів, намагається звернути увагу на те, що в основі будь-якого інвестиційного проекту знаходиться комерційний проект, тобто господарсько-правова операція. Той факт, що джерелом фінансування проекту, його ініціатором або партнером з реалізації є іноземна юридична або фізична особа не змінює природи цих правових відносин як господарсько-правових. З цієї точки зору у правовій науці стосовно інвестиційних спорів висловлювалось дуже мало авторів.

Будь-який суд, перш ніж прийняти справу до свого провадження, має з'ясувати додержання сторонами вимог закону щодо підвідомчості справ. Інакше кажучи, відповісти на запитання: чи поширюється юрисдикція суду на цей спір. У зарубіжній юридичній літературі висловлена думка, з якою, на мій погляд, варто рахуватися, відповідно до якої, будь-яка країна схильна допускати для національних судів більш широку юрисдикцію, ніж вона готова визнавати за іноземними судами [10, 95].

За загальним правилом підвідомчість інвестиційних спорів належить до господарських судів України. Однак у випадках, коли в законодавчих актах підвідомчість спорів визначена не досить чітко, слід виходити із суб'єктного складу учасників спору [4]. Наприклад, при одному і тому ж предметі спору, — визнання операції купівлі-продажу акцій — справа може бути розглянута або в господарському суді, або в суді загальної юрисдикції. Наприклад, кооператив «Агротех» пред'явив позов до банку «Інвест-Банк» про визнання недійсним договору купівлі-продажу 2400 звичайних акцій АТ «Прозорівська»; ВАТ «Інпроектречтранс» звернулося з позовом до банку «Царскосільський» про визнання недійсним договору купівлі-продажу акцій і передачі частини будівлі в рахунок внеску до статутного фонду; ЗАТ «Тихвинагропромснаб» звернулося з позовом про розірвання договору купівлі-продажу нерухомого майна, укладеного з ЗАТ «Росметлес», унаслідок укладення договору проти інтересів акціонерів і т.п. [9, 69–76].

Як було визначено вище, інвестиційний спір за своєю природою є господарським спором, а отже, виходячи з загальних правил визначення підсудності, останній підлягає розгляду у господарських судах України, оскільки ці суди на підставі ч. 3 ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2010) розглядають справи, що виникають з господарських право- відносин [7].

Особливості розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій в господарських судах, визначені Роз'ясненням Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» (2002), в якому зазначається, що відповідно до ст. 123 Господарського процесуального кодексу України (2001) іноземні інвестори мають право звернення до господарських судів згідно з встановленою підвідомчістю і підсудністю господарських спорів за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. У розгляді справ у спорах за участю іноземних інвесторів господарським судам України слід виходити із встановленої ч. 3 ст. 4 ГПК пріоритетності застосування правил міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України щодо правил, передбачених законодавством України. За змістом ст. ст. 41, 12, 17, 123 ГПК, для іноземних інвесторів передбачено національний режим судового процесу для розгляду справ, підвідомчих господарським судам. Оскільки в ГПК відсутній інститут договірної підсудності, заінтересована сторона може звернутись до місцевого господарського суду лише у відповідності з вимогами ст. ст. 13, 16 ГПК про територіальну та виключну підсудність справ, що підлягають розгляду у першій інстанції [3].

Загальні правила встановлення підвідомчості справ господарському суду визначені ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК). Детальний перелік окремих категорій справ, що підвідомчі та підсудні господарському суду, містяться у Роз'ясненнях Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» (1996), в яких встановлюється підвідомчість та підсудність для справ, в т.ч. й для інвестиційних спорів, а саме: 1) спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, якщо ці акти не відповідають законодавству і порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій (наприклад, актів Державної податкової адміністрації України та її територіальних відділень з питань оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями та іноземних підприємств); 2) справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні і розірванні господарських договорів (в тому числі інвестиційних договорів), підлягають вирішенню господарським судом за місцем знаходження однієї із сторін, до якого звернувся заявник (наприклад, концесійний договір, договір на створення і передачу науково-технічної продукції) та з інших підстав [2].

Щодо вирішення інвестиційних суперечок судами загальної юрисдикції, то необхідно враховувати ту обставину, за якої, зокрема, чинним законодавством України до компетенції суду, а не господарського суду, віднесено вирішення таких спорів: 1) іноземних інвесторів з державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій і діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України про захист іноземних інвестицій; 2) інвесторів держав — учасниць Угоди про співробітництво в інвестиційній діяльності, підписаної Україною 24 грудня 1993 р. в м. Ашгабаті і підприємств з інвестиціями сторін цієї Угоди з державними орга-

нами, юридичними чи фізичними особами, а також між інвесторами та підприємствами, в які здійснені інвестиції (ст. 21 Угоди). Про що зазначається у спільному листі Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України «Щодо визначення підвідомчості цивільних справ та господарських спорів» від 20 липня 1995 р. [11].

Також спори, пов'язані з інвестиціями, розглядаються в судах загальної юрисдикції, якщо однією із сторін спору є фізична особа. Відповідно, інвестор — фізична особа, що вклала засоби в будівництво житлового будинку з метою отримання у власність квартири, у разі виникнення суперечки із замовником будівництва повинен звертатися за захистом своїх інтересів до суду загальної юрисдикції за місцем знаходження відповідача (замовника). Відносини, пов'язані з розглядом такого роду подій, вирішуються в порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

Крім цього, на погляд І. Решетнікової, в порядку цивільного судочинства розглядаються також інвестиційні спори майнового характеру. Наприклад, про нарахування майнового паю, про стягнення заподіяного збитку і компенсації моральної шкоди, про стягнення пайових внесків, спори, впливаючі з договору позики, купівлі-продажу акцій, договору акціонера і ін. Якщо говорити про справи немайнового характеру, то можна привести як приклад оскарження акціонерами до суду рішень загальних зборів або відмови утримувача реєстру від внесення запису до реєстру акціонерів і ін. [8].

Із зазначеною позицією важко погодитись, оскільки спори, що впливають з договору купівлі-продажу суб'єктом інвестиційної діяльності акцій приватного акціонерного товариства або оскарження акціонером, що виступає одночасно інвестором до суду рішень загальних зборів або відмови утримувача реєстру від внесення запису до реєстру акціонерів є за своєю природою корпоративним спором, а не інвестиційним спором, а отже, не може вирішуватись в загальному суді. До такого висновку призводить аналіз положень Господарсько-процесуального кодексу України, відповідно до якого корпоративний спір — це спір, який виникає між господарським товариством та його учасником, у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками господарських товариств, що пов'язані зі створенням цього господарського товариства. Тобто законодавець визначає суб'єкта корпоративного спору, виходячи з вузького розуміння корпоративних правовідносин.

В такому випадку корпоративні спори за суб'єктним складом можна класифікувати на такі категорії:

1) спори, що виникають між учасниками, в тому числі учасником, який вибув, з приводу створення, діяльності, управління та припинення діяльності такого товариства;

2) спори між господарським товариством та його учасником;

3) спори між корпорацією чи учасником корпорації та будь-яким іншим учасником приватноправових відносин.

Виходячи з цієї класифікації корпоративних прав, корпоративні спори можна також поділити на дві категорії: спори, які виникають з приводу майнових

корпоративних прав, та спори, які виникають з приводу організаційних корпоративних прав.

Враховуючи характер судового інвестиційного спору та потреби ефективного, оперативного та фахового його вирішення, обґрунтовано необхідність віднесення його до виключної підвідомчості спеціалізованим господарським судам України. Проте у зв'язку із складністю одноманітного трактування категорії інвестиційний спір за змістом та складом учасників, коли інвестиційний спір може бути помилково ототожнений із будь-яким захистом права власності, запропоновано визначити у Законі України «Про інвестиційну діяльність» поняття «інвестиційна вимога», під якою слід розуміти передбачену у законі вимогу, що виникає з права власності на об'єкти інвестиційної діяльності, їх використання, здійснення управління інвестиційною діяльністю, реалізації інвестиційних проектів, а також з інших підстав, що зачіпають майнові та/або немайнові права суб'єктів інвестиційної діяльності, а саме вимога у зв'язку з:

1) укладанням, виконанням, зміною, розірванням та визнанням недійсними угод щодо інвестування та фінансування будівництва об'єктів капітального будівництва;

2) укладанням, виконанням, зміною, розірванням та визнанням недійсними договору, укладеного на підставі законодавства про державно-приватне партнерство (концесійний договір, угода про розподіл продукції тощо);

3) заподіянням шкоди в результаті пошкодження набуття, втрати та використання інвестованого майна як внеску до статутного фонду підприємства;

4) заподіяння майнової шкоди інвестору заборонаю чи обмеженням державним органом певного виду інвестиційної діяльності;

5) відмовою або затримкою вчинення органом державної влади державної реєстрації іноземних інвестицій;

6) заподіянням майнової шкоди, завданої у результаті відмови державного органу надати суб'єкту інвестиційної діяльності визначену законом податкову, митну чи іншу передбачену законом пільгу;

7) щодо відшкодування завданих збитків, що стали наслідком незаконної націоналізації, реквізиції чи конфіскації інвестування зареєстрованої іноземної інвестиції або доходів, отриманих від відповідної інвестиційної діяльності;

8) незабезпеченням виконання державою на своїй території рішення міжнародного комерційного арбітражу чи суду іншої держави;

9) заподіянням шкоди іноземному інвестору, завданої затримкою в оформленні документів митними, податковими та іншими контролюючими органами на повернення своїх інвестицій;

10) завданням збитків незаконною заборонаю або обмеженням діяльності певних інвесторів в окремих галузях народного господарства без достатньої правової підстави;

11) будь-яким спором про право власності на об'єкт інвестування або володіння ним;

12) укладанням, виконанням, зміною, розірванням та визнанням недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів;

13) перетином через митну територію України майна, що слугує внеском до статутного фонду підприємства яке залучає інвестиції;

14) вимогою, що виникла у зв'язку із заподіянням шкоди майну інвестора дією або іншою обставиною, що мало місце на території України або при настанні шкоди на території України;

15) спором, що виник у зв'язку із безпідставним збагаченням суб'єкта інвестиційної діяльності, що мало місце на території України.

Закріплення на законодавчому рівні такого поняття надасть можливість розмежувати інвестиційні спори від суміжних спорів, а також надасть можливість господарському суду чіткіше визначати свою компетенцію щодо розгляду справ, які виникають з інвестиційної діяльності.

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що суб'єкти інвестиційної діяльності можуть звернутися за вирішенням інвестиційного спору до українського правосуддя, якщо про це є застереження, встановлене інвестиційним договором, або ж якщо про це зазначено в міжнародних договорах про взаємний захист інвестицій. Враховуючи господарсько-правий зміст інвестиційних спорів, останні повинні вирішуватись саме у господарських судах, а не в загальних судах, на що помилково вказують закони України «Про інвестиційну діяльність» (1991) та «Про режим іноземного інвестування» (1996).

Література

1. Попов Е. В. Разрешение международных инвестиционных споров // Правоведение. — 2000. — № 4. — С. 159–170.
2. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам : роз'яснення Вищого Арбітражного суду України від 8 лют. 1996 р. № 02-5/62. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v5_62800-96.
3. Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій : роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 31 трав. 2002 р. № 04-5/608 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_608600-02.
4. Про Закон України «Про режим іноземного інвестування» : лист Вищого арбітражного суду України від 16 трав. 1996 р. № 01-8/187 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_187800-96.
5. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.
6. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 берез. 1996 р. № 93/96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=93%2F96-%E2%F0>.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>.
8. Решетникова И. В. Защита прав и интересов граждан — инвесторов в суде общей юрисдикции [Електронний ресурс] // Актуальная правовая информация. — Режим доступу : <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=6930>.
9. Скворцов О. Ю. Защита права собственности и судебная арбитражная практика / О. Ю. Скворцов. — М., 1997. — 172 с.
10. Чешир Дж. Международное частное право / Дж. Чешир, П. Норт. — М., 1982.
11. Щодо визначення підвідомчості цивільних справ та господарських спорів : спільний лист Верховного Суду України та Вищого Арбітражного суду України від 14.07.1995 р., 20.07.1995 р. № 01-8/518а [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v518a700-95>.

Анотація

Злакоман І. М. Особливості розмежування компетенції між загальними та господарськими судами України з вирішення інвестиційних спорів. — Стаття.

У статті розглянуто особливості вирішення інвестиційних спорів у судах України. Особлива увага приділяється компетенції судів і розмежуванню підвідомчості справ інвестиційного характеру між загальними і господарськими судами. Запропоновано шляхи вдосконалення інвестиційного законодавства.

Ключові слова: інвестиційні спори, інвестиційне законодавство, господарський суд, підвідомчість інвестиційних спорів.

Аннотация

Злакоман И. Н. Особенности разграничения компетенции между общими и хозяйственными судами Украины по разрешению инвестиционных споров. — Статья.

В статье рассмотрены особенности разрешения инвестиционных споров в судах Украины. Особое внимание уделяется компетенции судов и разграничению подведомственности дел инвестиционного характера между общими и хозяйственными судами. Предложены пути усовершенствования инвестиционного законодательства.

Ключевые слова: инвестиционные споры, инвестиционное законодательство, хозяйственный суд, подведомственность инвестиционных споров.

Summary

Zlacoman I. M. Peculiarities of Division of Jurisdiction between the Common and Economic Courts of Ukraine for Investment Disputes Resolution. — Article.

The article describes the peculiarities of investment dispute resolution in the Ukrainian courts. Special attention is devoted to the courts' jurisdiction and the division of jurisdiction in the investment cases between the common and economic courts. The ways of improvement of investment legislation are proposed.

Keywords: investment disputes, investment legislation, economic court, jurisdiction of investment disputes.

УДК 347.73

В. М. Свириденко

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У РЕГУЛЮВАННІ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН ТА РОЗВ'ЯЗАННІ ПОДАТКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Принципи податкового права охоплюють керівні положення права, вихідні напрями, основні начала, що визначають суть всієї системи, галузі або інституту права. Крім того, у результаті правового закріплення принципи здобувають загальне значення, виступають свого роду орієнтиром при становленні й розвитку права. Особливо велике загальнометодичне значення принципів при формуванні правозастосовної практики [1, 138].

Зважаючи на важливість принципів права для юридичної науки та податкового права зокрема, вчені по-різному підходять до їх розуміння. Більшість вчених-юристів вважають, що правові принципи повинні бути законодавчо закріплені. Дійсно, є принципи, які знайшли своє відображення в тій чи іншій